

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ДОКУМЕНТУВАННІ ТА ФІКСАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Постановка проблеми. Війна історично є невід’ємною частиною людства, формуючи специфічні правові норми та звичаї, що стали основою сучасного військового права. У контексті російсько-української війни масштаби воєнних злочинів, скоєних рф, набули безпрецедентного рівня, станом на 05.02.2025 року офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України опублікував інформацію про 150 377 зафіксованих воєнних злочинів вчинених російськими військовими на території України в період повномасштабного вторгнення рф [1].

Одним із головних викликів в сфері розслідування воєнних злочинів є їх документування, оскільки тимчасова окупація українських територій, активні бойові дії, масовий виїзд біженців за кордон та примусова депортація цивільного населення з ТОТ до рф ускладнюють процес фіксування воєнних злочинів. Залучення громадських об’єднань до документування воєнних злочинів є важливим аспектом для формування доказової бази щодо вчинених воєнних злочинів. Також, значущим фактором є співпраця громадських організацій у сфері фіксування воєнних злочинів з міжнародними організаціями, такими як Human Rights Watch, Amnesty International, International Committee of the Red Cross, International Federation for Human Rights, Centre For Civil Liberties, Організація з безпеки і співробітництва в Європі та ін.

Отже, дослідження ролі громадських організацій у фіксуванні воєнних злочинів є важливим для забезпечення ефективної фіксування воєнних злочинів, притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості для постраждалих.

Метою статті є дослідження ролі громадських організацій у фіксації воєнних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Фіксація воєнних злочинів – це процес, який передбачає збір та документування доказів факту порушення правил ведення війни та воєнних звичаїв. Правовою підставою фіксування воєнних злочинів зокрема є такі нормативно-правові акти, як: Женевські конвенції (Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, Конвенція про поводження з військовополоненими, Конвенція про захист цивільного населення під час війни – 1949 р.) та Додаткові протоколи до них (Протокол I та Протокол II від 1977 р, Протокол III від 2005 р.) [2, 3, 4, 5]; Римський статут Міжнародного Кримінального Суду [6]; Консти-

туція України [7]; Кримінальний кодекс України; Кримінальний процесуальний кодекс [8]; Закони України «Про національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про службу безпеки України», «Про правовий режим воєнного стану» та ін.; підзаконні нормативно-правові акти (наприклад, Наказ Офісу Генерального прокурора України «Про організацію роботи органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів», Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» та ін.

Основною метою документування та фіксування воєнних злочинів є: забезпечення належного збору та збереження доказової бази для розслідування злочинів відповідно до національного та міжнародного права; створення юридичних підстав для кримінального переслідування осіб, відповідальних за воєнні злочини, як на національному рівні, так і в міжнародних судах (зокрема, у Міжнародному кримінальному суді); встановлення фактів порушень прав людини, що дозволяє постраждалим отримати юридичний статус потерпілих, а також сприяти їх відшкодуванню; створення механізмів, що унеможливають уникнення відповідальності за скоєні злочини та формують превентивний ефект для майбутніх конфліктів; доведення фактів порушення міжнародного гуманітарного права з метою залучення міжнародної спільноти до санкційних і правових заходів проти держави-агресора та її військових і політичних лідерів; документування воєнних злочинів як спосіб формування історичної пам'яті, що запобігає маніпуляціям і спробам викривлення фактів; вдосконалення законодавства та міжнародних норм у сфері відповідальності за воєнні злочини, зокрема, шляхом розробки нових механізмів правового реагування в цій сфері.

Суб'єктами документування воєнних злочинів в ході російсько-української війни на державному та міжнародному рівні є: Національна поліція, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань та Національне агентство з питань запобігання корупції, органи прокуратури, міжнародні судові та правозахисні інституції (Міжнародний кримінальний суд, Місія ООН з прав людини в Україні, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Рада Європи та, спеціальні міжнародні групи та ініціативи (Об'єднана слідча група «Трибунал по Росії», Євроюст Ейський суд з прав людини), Глобальна коаліція за відповідальність за воєнні злочини в Україні, Рада ООН з прав людини, Незалежна міжнародна комісія з розслідування подій в Україні), незалежні правозахисні організації (Human Rights Watch, Amnesty International, Bellingcat, Truth Hounds).

Участь громадянського суспільства у фіксуванні воєнних злочинів розглядається як позитивне соціально-правове явище, оскільки, наприклад, залучення громадських організацій значно впливає на обсяг доказів вчинення воєнних злочинів. Так, на думку Р. Тополевського: «втім, якщо завданням правоохоронних органів зафіксувати воєнні злочини, то завдання, яке стоїть перед інститутами громадянського суспільства – показати масштабність воєнних злочинів та осо-

бистий вимір жертв воєнних злочинів та потерпілих. Варто зазначити, що збирання доказів правоохоронними органами повинно враховувати не лише національні процесуальні вимоги, але мати на увазі перспективу розгляду окремих справ в міжнародних судах або трибуналах» [9, с. 279].

Діяльність організацій у сфері фіксування воєнних злочинів здійснюється за напрямками: 1) моніторинг і фіксація злочинів; 2) допомога в ідентифікації жертв і свідків воєнних злочинів; 3) співпраця з національними та міжнародними слідчими органами; 4) юридична та аналітична підтримка; 5) підтримка потерпілих; 6) міжнародна адвокація; 7) збір та зберігання доказів воєнних злочинів; 8) навчання та інструктаж громадських активістів у сфері фіксування воєнних злочинів. Наприклад, О. Агаркова у своїх працях на прикладі Харківської правозахисної групи зазначає, що учасники цієї організації допомагають потерпілим складати заяви, записують інтерв'ю свідків та формують базу даних про воєнні злочини [10, с. 81].

Зазначимо досвід окремих громадських організацій у сфері фіксування воєнних злочинів на прикладі кількох із них:

1. *Truth Hounds* – українська громадська організація, мета якої полягає у документуванні та розслідуванні міжнародних злочинів і серйозних порушень прав людини. Члени організації активно беруть участь у фіксуванні воєнних злочинів. Станом на 2023 рік на території України організація зафіксувала 13 273 випадки вчинення воєнних злочинів. Також, проводять самостійні комплексні розслідування у таких справах, як: 1) справа про вбивство письменника та поета В. Вакуленко під час окупації Ізюмщини у 2022р.; 2) встановлення осіб винних у ракетному обстрілі міст Краматорська та Біленьке 27.06.2023 року; 3) ідентифікація осіб, винних у атаці на чернігівський драмтеатр 19.08.2023 року та інші розслідування. *Truth Hounds* здійснюють адвокацію за кордоном і співпрацюють з органами міжнародного правосуддя. учасники *TrueHounds* організовують навчальні тренінги з наданням практичних порад щодо фіксування воєнних злочинів для слідчих, прокурорів та суддів по всій території України, а також для активістів громадських організацій [11].

2. *Bellingcat* – Міжнародна неприбуткова організація, що спеціалізується на перевірці фактів та дослідженні відкритих джерел, а також публікує результати розслідувань щодо порушень прав людини, вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людства. Одне з найважливіших розслідувань на території України – розслідування збиття малайзійського рейсу 17.07.2014 року, результати якого опубліковано на офіційному сайт організації. Наразі, *Bellingcat* проводить низку розслідувань воєнних злочинів вчинених рф на території України [12].

3. *Центр Прав людини Zmina* – правозахисна громадська організація, яка має на меті захист прав людини, свободи слова, зібрань і об'єднань, протидії дискримінації, попередження і запобігання злочинів, підтримка громадських активістів, медіа та правозахисників, а також захист прав потерпілих внаслідок збройної агресії рф проти України. Правозахисна організація проводить

інформаційні кампанії, освітні програми, здійснює моніторингом та документуванням випадків порушень прав людини, проводить дослідження та аналітику сучасного стану прав людини на території України, пропонує внесення змін до законодавства України шляхом національної та міжнародної адвокації в сфері фіксування документування і фіксації воєнних злочинів військових рф на території України [13].

Отже, зауважений вище досвід громадських організацій доводить їх важливість у забезпеченні справедливості та захисту прав людини в Україні, а результат їх дій забезпечує державу доказовою базою щодо фактів вчинення воєнних злочинів, привертаючи увагу світової спільноти до неприпустимості дій рф.

Співпраця державних органів з громадськими організаціями у сфері фіксування воєнних злочинів може бути здійснене у таких формах:

1. Передача правоохоронним органам зібрані свідчення, фото- та відеоматеріали, аналітичні звіти та інші докази вчинення воєнних злочинів.
2. Участь у слідчих діях та проведення експертиз для підтвердження фактів вчинення воєнних злочинів.
3. Передача матеріалів до Міжнародного кримінального суду та трибуналів, співпраця з міжнародними слідчими групами.

Також громадські організації, для об'єднання зусиль та посилення співпраці між собою формують коаліції. Наприклад, коаліція «Україна. П'ята ранку», основними напрямками діяльності якої є: 1) документування воєнних злочинів вчинених російськими військовими; 2) інформування громадян та світову спільноту про вчинені злочини; 3) надання правової допомоги; 4) захист жертв воєнних злочинів шляхом використання міжнародних та національних механізмів правосуддя [14].

Попри вказаний досвід роботи громадських організацій в сфері фіксування воєнних злочинів, маємо зауважити на суттєвих проблемах, які ускладнюють їх діяльність: 1) недостатнє матеріальне забезпечення – громадські організації залежать від грантів і добровільних внесків, як можуть бути нестабільними; 2) підвищений рівень небезпеки – постійний ризик для життя та здоров'я учасників громадських організацій, які здійснюють свою діяльність у зонах бойових дій; 3) відсутність належної державної підтримки – через недостатню підтримку з боку держави, громадські організації не здатні розвиватися у зв'язку з нестачею фінансування та правової підтримки; 4) проблема обмеженого доступу до доказової інформації щодо фактів вчинення воєнних злочинів; 5) використання воєнних злочинів для лобіювання політичних ідей, що може вплинути на об'єктивність; 6) етичні проблеми – відсутність засобів для забезпечення конфіденційності показань та особистої інформації свідків та потерпілих.

Вирішення вищезазначених питань також вимагають комплексного підходу, зокрема, за такими напрямами:

1. Інституційне закріплення співпраці (покращення механізму співпраці з міжнародними органами - МКС, ООН, ОБСЄ).

2. Розширення повноважень та інструментів (надання громадським організаціям, які фіксують воєнні злочини, доступу до офіційних баз даних).

3. Акредитація організацій (впровадження механізмів акредитації для громадських організацій, що займаються документуванням воєнних злочинів).

4. Тренінги та навчальні програми (організація тренінгів з методів документування, судової експертизи та стандартів доказів для представників громадських організацій).

5. Створення єдиної бази даних (розробка та впровадження єдиного реєстру воєнних злочинів з відкритим доступом для акредитованих організацій та міжнародних партнерів)

6. Міжнародні партнерства (реалізація спільних проєктів та грантових програм для фінансування документування і фіксування воєнних злочинів).

7. Захист правозахисників та свідків (розробка механізмів правового та фізичного захисту правозахисників, а також впровадження програми захисту свідків з можливістю анонімного надання інформації).

8. Публічна комунікація (посилення комунікації з громадськістю через медіа та соціальні мережі, впровадження міжнародних інформаційних кампаній для привернення уваги світової спільноти до воєнних злочинів та необхідності їх розслідування) та ін.

На нашу думку, реалізація цих заходів сприятиме ефективній взаємодії громадянського суспільства з державними та міжнародними інституціями, що посилить механізм фіксування воєнних злочинів і сприятиме притягненню винних до відповідальності.

Висновки. Громадянське суспільство відіграє важливу роль на всіх етапах фіксування воєнних злочинів, адже участь громадських, неурядових організацій, об'єднань громадян, зокрема у формі правозахисних та волонтерських організацій, допомагають державі отримувати якомога більше доказів про факт скоєння воєнних злочинів. Результат роботи вказаних інститутів громадянського суспільства збільшують обізнаність громадян і світової спільноти про вчинені злочини, а також формують доказову базу для подачі до міжнародних судових органів зафіксовані факти вчинення воєнних злочинів. Також слід зауважити на серйозних викликах, які ускладнюють діяльність інститутів громадянського суспільства викликаних браком фінансового забезпечення, проблема забезпечення безпеки учасників таких організацій, юридичні перепони, а також низьким рівнем співпраці держави і громадянського суспільства у фіксуванні воєнних злочинів.

Спільна робота держави і громадянського суспільства у сфері фіксування воєнних злочинів забезпечують ефективне притягнення злочинців до відповідальності і забезпеченні правопорядку та миру.

1. *Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. Офіс Генерального прокурора. Веб-сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення 05.02.2025).*

2. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях: Конвенція ООН від 12.08.1949 року № 995_151. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 03.02.2025 року).
3. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі: Конвенція ООН від 12.08.1949 року № 995_152. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 03.02.2025 року).
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція ООН від 12.08.1949 року № 995_153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 03.02.2025 року).
5. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція ООН від 12.08.1949 року № 995_154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.02.2025 року).
6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Статут Міжнародного суду від 17.07.1998 року № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 03.02.2025 року).
7. Конституція України: Основний закон від 28.06.1996 року № 254к/96 ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.02.2025).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 03.02.2025 року).
9. Тополевський Р.П. Порушення прав людини та воєнні злочини за римським статutom Міжнародного кримінального суду внаслідок агресії російської федерації: особливості документування громадськими правозахисними організаціями. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: мат. наук. семінару. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 277-280. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/konstytuciyni_prava_i_svbody_lyudynty_ta_gromadyanyna_v_umovah_voyennogo_stanu_2022.pdf#page=277 (дата звернення: 28.01.2025 року).
10. Азаркова О.І. Виявлення та фіксування порушення законів та звичаїв війни як напрям діяльності правоохоронних органів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція 2024, Вип. 86. С. 78-82. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc68/18.pdf> (дата звернення: 01.02.2025 року).
11. Річний звіт 2023. True Hounds. Веб-сайт URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2024/11/richnyj-zvit-truth-hounds-2023.pdf> (дата звернення 08.02.2025 року).
12. Investigations. Bellingcat. Веб-сайт. URL: https://www.bellingcat.com/category/news/?fwp_tags=ukraine (дата звернення 02.02.2025 року).
13. Діяльність. Центр Прав людини Zmina. Веб-сайт. URL: <https://zmina.ua/activities/> (дата звернення 04.02.2025 року).

14. *Мета коаліції. Україна 5 та ранку. Веб сайт. URL: <https://www.5am.in.ua/?form=MG0AV3> (дата звернення: 01.02.2025 року).*

Vadym SAVYTSKYI. The role of public organizations in documenting and recording war crimes

The article provides a comprehensive study of the role of civil society organizations in the processes of documenting and recording war crimes. It highlights the legal foundations for recording war crimes, including an analysis of international and national legal acts that define the mechanisms for collecting evidence and the principles of cooperation between state bodies and international institutions. The main goals, tasks, and subjects of the war crimes documentation process are outlined, and academic publications dedicated to the participation of civil society organizations in this field are analyzed. The article examines the key areas of activity of civil society organizations engaged in recording war crimes, including monitoring and documenting war crimes, assisting in the identification of victims and witnesses, cooperating with national and international investigative bodies, providing legal and analytical support, conducting international advocacy, and more. Special attention is given to the experience of organizations such as Truth Hounds, the international nonprofit organization Bellingcat, and the Human Rights Center Zmina. The activities of the coalition «Ukraine. 5 AM» are also reviewed as an example of consolidated efforts by civil society organizations in recording war crimes. The article identifies the main challenges faced by civil society organizations in the process of documenting war crimes. Among the key difficulties noted are the lack of funding, security concerns for organization members, and insufficient state support, among others. Possible solutions to these problems are proposed, including strengthening institutional cooperation between civil society organizations and state bodies, expanding their powers, and introducing an accreditation system for organizations involved in documenting war crimes. The article concludes by emphasizing the significance of civil society organizations in the field of war crimes documentation, highlighting the importance of publicizing recorded findings, informing the international community, and transferring the collected evidence to international judicial bodies for further examination and prosecution of perpetrators.

Keywords: civil society, war crimes, international justice, International humanitarian law, Constitutional law, Criminal Law.

Вадим САВИЦЬКИЙ. Роль громадських організацій у документуванні та фіксації воєнних злочинів

У статті здійснено комплексне дослідження ролі громадських організацій у процесах документування та фіксації воєнних злочинів. Висвітлено правові підстави фіксування воєнних злочинів, зокрема проаналізовано міжнародні та національні нормативно-правові акти, які визначають механізми збору доказової бази та засади співпраці між державними органами та міжнародними інституціями. Окреслено основні цілі, завдання та суб'єкти процесу документування воєнних злочинів, а також проаналізовано наукові публікації, присвячені участі громадських організацій у цій сфері. Розглянуто ключові напрями діяльності громадських організацій, що здійснюють фіксацію воєнних злочинів, зокрема моніторинг і фіксація воєнних злочинів; допомога в ідентифікації жертв і свідків; співпраця з національними та міжнародними слідчим органам; юри-

дична та аналітична підтримка; міжнародна адвокація та ін. Особливу увагу приділено досвіду роботи таких організацій, як громадська організація Truth Hounds, міжнародна неприбуткова організація Bellingcat та Центр прав людини Zmina, розглянуто діяльність коаліції «Україна. П'ята ранку» як приклад консолідованих зусиль громадських організацій у фіксуванні воєнних злочинів. У статті визначено основні проблеми, з якими стикаються громадські організації у процесі фіксування воєнних злочинів. Серед ключових викликів зазначено брак фінансування, складнощі із забезпеченням безпеки членів організацій, відсутність належної державної підтримки, та ін. Запропоновано можливі шляхи вирішення зазначених проблем, серед яких: посилення інституційної співпраці між громадськими організаціями та державними органами, розширення їхніх повноважень, впровадження системи акредитації організацій, що займаються документуванням воєнних злочинів та ін. Підсумовано важливість діяльності громадських організацій у сфері документування воєнних злочинів, наголошено на значенні оприлюднення результатів фіксації, інформування міжнародної спільноти та передачі доказової бази до міжнародних органів правосуддя для подальшого розгляду та притягнення винних до відповідальності.

Ключові слова: громадянське суспільство, воєнні злочини, міжнародне правосуддя, міжнародне гуманітарне право, Конституційне право, Кримінальне право.